

LETJS

VALDAS
BARTAS

AM
STER
DAM
E

Alma littera

VILNIUS / 2023

of the test, the test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

After the test, the subject was asked to describe the perceived effort and discomfort. The perceived effort was measured using a visual analogue scale (Griffin and Whitham 1987) and the discomfort was measured using a visual analogue scale (Griffin and Whitham 1987) and a questionnaire (Griffin and Whitham 1987).

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

The test was repeated until the subject was able to perform the test satisfactorily.

————— Katinas, sakytum, susitaikė su likimu – dar sykį gailiai sumiaukė ir, susisukęs į kamuoliuką pinto krepšio dugne, nuleido galvą ant letenėlių, tik pro įkypą siaurą plyšelį vokuose lyg ir žvelgė mėnulio pjautuvais virtusios akys. Dviratį senis mynė neskubriai, monotoniškai, tarsi norėdamas palengvinti paskutinę savo draugo kelionę, – gatvės grindiniu riedantys ratai šiek tiek vibravo, katiną ne kratydami, o tik supdami krepšyje, ir netrukde gal snausti, gal kažką sau katiniškai godoti. Senis, kaip ir katinas, nesidairė į šalis, nunarinęs galvą, atrodo, spoksojo į ratus. Vos vos lynojo, bet grindinio plytos pamažu drėko.

Prie tramvajaus priekinio lango stovinti mergina, kokių dvidešimties metų, stipriau suspaudė dešinėje rankoje laikomą voką ir išmeigė akis į lėtai važiuojantį dviratininką su pritvirtintu pintu krepšiu, kuriame buvo galima įžiūrėti susirangiusį katiną. Kirs bėgius ar pirma praleis tramvajų? Pradėjo lynoti. Mergina suakmenėjusiu veidu gniaužė voką, nenuleisdama akių nuo dviratininko. Pirmieji lietaus lašai slydo tramvajaus lango stiklu.

Automobilis, važiuojantis palei bėgius, visai sulėtino greitį, trys jame sėdintys vyrai žiūrėjo ne į atriedantį tramvajų, su kuriuo tuoj prasiленks, o į kitoje geležinkelio linijos pusėje lėtai dviratį minantį senį su katinu krepšyje. Spės kirsti bėgius? Ne, turės stabtelėti. Tuoj tramvajus dviratininką užstos, o gal per tą laiką

jis apsisuks ir nuvažiuos kita kryptimi, dingdamas iš akiračio. Vyrai tylėjo, jie beveik nesikalbėjo ir visą kelią. Nelengva jiems susišnekėti – sėdintis šalia vairuotojo po ilgų pauzių vokiškai surezga tik vieną kitą sakinį, o angliškai klimpsta visi trys. Gelbsti gestai ir palingavimai galva „ja, ja...“.

Ėmė lynoti. Keli dideli lašai nudryksta vagomis automobilio lango stiklu. Šalia vairuotojo sėdintis vyras pakelia nuo kelių fotoaparata, nukreipia į dviratininką ir spragteli.

Aš

2004 metų rugsėjo 23 diena, Vilnius

————— Kokia čia nuotrauka? Kas ten važiuoja dviračiu? – klausiu savęs, žiūrėdamas į tėvo fotoalbumui neįprastą vaizdą: nežinomas miestas, tikrai ne Lietuvoje, dviratininkas, jam kelią kerta tramvajus, fotografuota pro automobilio langą, kuriuo rieda lietaus lašai. „Amsterdamas, 1994 metai, rugpjūtis“, – užrašyta kitoje nuotraukos pusėje. Jau beveik dešimt metų prabėgo... Kam tėvui reikėjo albume saugoti šią užfiksuotą akimirką, ką ji jam reiškė? Štai ir antra tokia pati nuotrauka, tik tramvajus arčiau ir dviratininkas labiau priartėjęs prie bėgių. Keista... Žinau, kad tėvas uždarbiavo Vokietijoje, gal dar ir 1994 metais, bet niekada nepasakojo, kad lankėsi ir Amsterdame... Tiesa, retai su juo visą šį dešimtmetį, kai paliko mamą, ir bendraudavau, aplankydavau per gimtadienį, dar per Kalėdas, kartais per Velykas. O gal jis nė nebuvo Amsterdame, gal tik kas nors atsiuntė šias nuotraukas? Tuomet juo labiau kam jam jos, kodėl saugojo?

Negaliu atitraukti akių nuo nuotraukų. Smalsu. Kodėl nu-fotografuotas tas vyras? O gal jis tik atsitiktinai pakliuvo į Amsterdamo gatvės vaizdą? Išižiūriu. Atrodo, kažkur mačiau tą žmogų. Reikia didinamojo stiklo. Lyg pastebėjau tarp tėvo rakan-

dų besimétančią lupą. Artėjant mirčiai silpo jo regėjimas. Pasi-
knisęs virtuvės stalčiuje netrukau rasti. Grįžęs į dviejų pereina-
mųjų kambariukų chruščiovinės statybos buto saloną, susmengu
sofoje. Išdidinus dviratininką matyti, kad krepšyje jis veža katiną.
Nukreipiu lupą į tramvajų – priekinio vagono lange matyti sto-
vinti mergina, kažką laikanti rankoje. Gal laišką? Vėl įsižiūriu į
išdidintą dviratininko veidą. Aštrių skruostikaulių, smailo smak-
ro, nenuplikęs, bet plaukai jau žili. Senyvas, gal net senas... Blau-
sus vaizdas. Išdidinti fotopopieriaus pluoštai, o žmogaus bruožai
apsitrynę. Vis dėlto kažkur jį jau mačiau... Na, taip, jau vartytuos-
se tėvo popieriuose buvo šmėkštelėjęs šis vyras! Reikia versti iš
naujo.

Tėvas prikaupė šūsnis popierių. Visokių atvirukų, vienas
kitas laiškas, dabar tik pavarčiau ir atidėjau – kada nors prisireng-
siu paskaityti. Tėvo antroji žmona leido pasiimti viską, kas man
įdomu. „Juk žurnalistas...“ – mestelėjo. Jos sūnui, mano pusiniam
broliui, tėvo popieriai nerūpi. Ko norėti – dar tik moksleivis. Ku-
rioje jis klasėje? Atrodo, vienuoliktoje. Tuomet tuoj abiturientas.
Su juo labai retai susitinku, galima sakyti, beveik visai nebend-
raujame. Per laidotuves pasilabino, pasėdėjo prie karsto greta,
per šermenis gal išvis nesikalbėjome ir išsiskyrėme kas sau.

Mano motina, aišku, nėjo gedulingų pietų. Ir į kapines ne-
važiavo, tik prie karsto prieš išvežant pusvalandį pabuvo. Ji visai
nutolo nuo tėvo. Ne šiandien – seniai. Gal vis dar pyksta ant jo,
nors tiek metų prabėgo. Gal niekada ir neįjautė didelio artumo.

Kiek man buvo metų, kai tėvas išėjo? Matyt, devyneri. Pa-
menu, tada baigiau antrą klasę. Vasara, atostogos... Mama pasa-

kė, kad tėvas daugiau mūsų namuose nesirodys. Mažą pereinamą dviejų kambarių chruščiovinių butelį paliko mums – kaip du vandens lašai tokį pat, kokiam dabar vartau jo popierius. Bent tiek. Mama ten ir šiandien gyvena, jau viena, kai prieš trejetą metų išsikėliau į buvusiam bendrabutyje privatizuotą vieno kambario butą su kišenine virtuve ir tualetu su dušo kabina. Kol kas pakanka, o mama sako, kad jai vietos net per daug. Net užsiminė, jog keistūsi į vieno kambario, o pinigų atiduotų man, kad didesnę būstą įsigyčiau. Bet kiek gautų? Niekai, tegul ten gyvena, o aš kaip nors.

Kad chruščiovinių butukų į du butus neiškeisi be didelės priemokos, suprato ir tėvas, turbūt todėl ir sutiko palikti mums, o pats išėjo pas tą moterį. Reikėtų patikslinti: išvarė mama. Gal jis pats ir nebūtų išėjęs. Tačiau kai mama sužinojo, kad tėvo slapta pasija (ji vartojo piktesnį apibūdinimą, nors „kurva“, jos, bibliotekininkės, lūpose skambėjo neįprastai) jau laukiasi... Ir dar šeštas mėnuo, kiekvienam iš tolo matyti... Tiesa, ne ji pati pamatė. Geros moterėlės pakuždėjo, kad tėvo bendradarbė, dešimtmečiu jaunesnė buhalterė, jau vaikšto su išpūdingu pilvu, o visa darbovietė žino – tarp jų romanas užsimezges gal prieš porą metų... Ji viena gyveno šiame tuomet jau mirusios mamos bute. Taigi tėvui buvo kur persikraustyti – į tokį patį, tik arčiau centro, Algirdo gatvėje. Dabar čia sėdžiu vienas, nes Aldona, tėvo žmona, vasaras mėgsta leisti iš tėvų paveldėtame sodo namelyje, jos sūnus, mano lyg ir brolis, nežinia kur išsibastęs, gal prie jūros, nepasiteiravau.

Bute tylu, girdėti ant sienos kabančio laikrodžio tiksėjimas. Nejaūčiu jokio apmaudo tėvui, nors vaikystėje pykau ant jo, kai

išėjo iš namų. Pamažu nuoskauda atlėgo, mama nekurstė priešškumo, neprieštaravo iš pradžių visai retiems mudviejų susitikimams, o maištingais laikomais paauglystės metais nežinia kodėl kiek padažnėjusiais. Gal tėvas jau rasdavo, apie ką kalbėtis, pakviesdavo į stadioną kartu pažiūrėti „Žalgirio“ futbolo rungtynes, nors ilgą laiką tik pasveikindavo gimtadienio proga. Matyt, Aldona netrukdė, o gal net skatino, kad jis bendrautų su manimi, kvietė į svečius, jaučiau jos norą sutvirtinti mano ir jos sūnaus ryšius, tik nelabai pavyko. Pernelyg didelis metų skirtumas. Kai ateina paauglystė, sau atrodo jau visai vyras, o tas dar tik vaikų darželį lanko. Apie ką kalbėtis? Dabar jau užaugo ir vienintelis brolelis, bet vis vien nesuartėjome. Ko norėti – aš jau prieš trejetą metų baigiau žurnalistiką, o jis dar moksleivis. Pradėjęs studijuoti ir su tėvu vis rečiau bendravau – retsykais susitikdavome per Kalėdas, Velykas, dar per gimtadienius...

Tėvui, jaučiau, patiko, kad esu žurnalistas, gal net tuo kiek puikavosi. Jis pats didžiavosi, kad būdamas iš tremtinių šeimos sugebėjo įstoti ir baigti Kauno politechnikos institutą, tapti elektrotechnikos inžinieriumi. Dar prieš vesdamas mano mamą pagal paskyrimą įsidarbino Vilniaus „Elfos“ gamykloje ir ten dirbo iki įmonės bankroto. Tada, jei gerai atsimenu, 1993 metais išvyko uždariauti į Vokietiją, grįžo po pusmečio ir vėl pradingo gal metams. Vėliau įsitaisė „Elfos“ patalpose atkurtoje kažkokių variklių gamybos bendrovėje ir ten inžinieriavo, galima sakyti, iki mirties – prieš porą metų susirgęs bronchų vėžiu nebuvo formaliai atleistas, tik vis tęsdavosi nedarbingumas. Nežinau, ką jis veikė Vokietijoje, matyt, dirbdavo, kas pakliūdavo, bet pinigų par-

sivežė. Tais laikais mes vos sudurdavome galus, o jis laikėsi visai neblogai, man nupirkdavo šio bei to, kas mamai būdavo ne pagal kišenę. Dėkingas jam buvau už kedus, džinsus, muzikos grotuvą, jis ir pats nepamiršdavo to priminti, dar pridurdamas, kad visą gyvenimą ir alimentus stropiai mokėjo, kai kiti vyrai... Tiek to, minėkime jį geruoju, galų gale ne pats blogiausias žmogus buvo. Ir dar mirė taip sunkiai... Nors gal niekada mirtis nebūna lengva.

Nebuvau šalia tėvo, kai jis išleido paskutinį atodūšį, bet stropiai lankiau paskutinėje gyvenimo stotelėje – slaugos ligoninėje Vilkpėdėje. Apie mirtį jis nekalbėdavo, niekada neužsimindavo ir kad serga vėžiu, nors diagnozės negalėjo nežinoti. Doktorai jam tiesiai nepasakė, kad metastazės plinta nesustabdomai, jis, keista, jų ir neklausinėdavo, gal vydamas tą žinią šalin, bet juk turėjo suprasti, kokie prasti reikalai, jei švitina Onkologijos institute. Kai būklė ėmė sparčiai blogėti, jį perkėlė į Vilkpėdės slaugyklą ir ėmė leisti morfiną. Tėvas būdavo apdujęs, atėjus aplankyti pramerkdavo akis, pasakydavo vieną kitą žodį, dar porą savaičių keldavosi iš lovos, vėliau jau nebe. Žmogus, sakytum, subliūško: stambokas, kampuotas, gal nuo tremties žiemų rausvą atspalvį įgijęs veidas tapo prakaulus, papilkėjo, sukrito, pagilėjo raukšlės. Apkūnus jis niekada nebuvo, bet slaugos ligoninėje sunyko jo, vis dar tvirto vyro, raumenys, pageltusi rankų oda nutįso kaip senės. Net jo kartos vyrui visai įspūdingas šimto aštuoniasdešimties centimetrų ūgis akyse traukėsi. Atrodė, kad tuoj tuoj mirs, bet vis neskubėjo. Prabėgo savaitė, antra, o jo būklė tarsi ir nesikeitė. Paskutinę tėvo gyvenimo dieną jį dar aplankiau. Pramerkė akis, paklausus, ko norėtų, staiga sušnabždėjo: „Alaus...“ Gydytojos at-

siklausiau, kad tokio noro turbūt negalima išpildyti, bet ji atsakė: „Galite, koks jau čia skirtumas.“ Vis dėlto nupirkau nealkoholinio. Tėvas pasiurbčiojo pro šiaudelį, ištarė: „Skanu.“ Ir vėl tarsi nugrimzdo į save ar nebūtį, tik alsuojant kilnojosi krūtinė. Išėjau. Po valandos skambutis iš ligoninės: „Mirė jūsų tėvas.“

Dabar sėdžiu jo bute vienas, vartau popierius... Tikrai kažkur jau mačiau tą žmogų, nufotografuotą Amsterdame. Ar tik nešmėkstelėjo panašus veidas peržvelgtose tėvo nuotraukose? Reikia versti albumus iš naujo.

Veidai, veidai, veidai... Tėvo tėvas – beveik nepažintas senelis Petras. Pradingo be žinios, kai man tebuvo septyneri ar aštuoneri. Vos kartą kitą jį regėjau, atmintyje išliko vienintelis prisiminimas: mane pakelia, pametėja aukštyn ir krintantį pagauna stiprios rankos, juokiuosi, žinau, kad tai mano senelis. Daugiau beveik nieko nepamenu. Matyt, retai jis pas mus užsukdavo.

Bėga albumo lapais tėvo jaunystės vaizdai. Apskure, šimta-siūles vilkintys žmonės: trys vyrai, pora moterų. Viena jų turėtų būti senelė, kurios tik ši viena nuotrauka ir išlikusi. Matyt, iš Altajaus krašto, kur atsidūrė dar visai mažas tėvas, kai buvo išstremta visa jų šeima, išskyrus senelės brolių, žuvusių miške. O senelis Petras tuo metu kalėjo kažkur Komijoje. Tiesa, Chruščiovui mirus jį išleido iš lagerio, ir jis sugebėjo atvykti į Altajų pas savo šeimą. Ne visiems lagerininkams taip pasisekė. Tėvas paauglystės sulaukė Altajuje. Šeima į Lietuvą grįžo jau be motinos. Niekados nematyta tėvo mama Gabrielė mirė tremtyje, ten ir palaidota. Vartau albumą ir apima keistas jausmas: atrodytų, tik dabar susipažįstu su tėvo šeima, kurios seniai nebėra.

O to dviratininko iš Amsterdamo niekur nematyti... Bet gal ir ne nuotraukoje jis šmėkštelėjo... Pala, pala, ar tik ne kažkokioje laikraščio iškarpoje? Užmečiau į ją akį, gerai neišžiūrėjau, tik nusistebėjau, kam tėvui prireikė išsikirpti tą straipsnį ir įsidėti į voką tarp popierių. Perversiu iš naujo, daug laiko neatims.

Eureka! Štai! Atrodo panašus žmogus į tą nuotraukoje. Iš kokio laikraščio? Iškarpos viršuje matyti užrašas „Komunistinis rytojus“, 1983 metų rugpjūčio 22 diena. Iškirpta tik nuotrauka, po ja užrašas: „Partizanas Saliamonas Kacas lankosi tėvynėje.“ Kam tėvui ši iškarpa? Kokio rajono tas „Komunistinis rytojus“? Tėvas turi tritomę enciklopediją, nepatingėsiu paieškoti. Aha, Alytaus rajono. Na, iš ten, žinau, kilusi jo šeima... Bet kam jam ta straipsnelio apie kažkokį raudonąjį partizaną Saliamoną Kacą nuotrauka ir dar antra – iš Amsterdamo? Keista... Kas juos siejo? Kodėl tėvui tai atrodė svarbu, kad išsaugojų nuotraukas. Juo labiau kad jis, jaučiau, nemėgo žydu, o raudonasis partizanas Kacas, atrodo, priskirtinas šiai tautai. Sovietų laikais vengdavo apie juos išvis kalbėti, bet vėliau man, paaugliui, pasakodavo, kaip Kaune žydai rusų kariuomenę su gėlėmis sutiko, kad jų buvo pilna NKVD, kaip karui prasidėjus žiauriai nužudė lietuvius Rainiuose. Ir Lietuvos komunistai daugiausia buvo žydai. Sykį, prisiminęs istorijos vadovėlyje išvardytų sovietinių vadovų pavardes, pasakiau, kad jie lyg buvę lietuviai, bet tėvas atkirto: užtat jų žmonos buvo žydės – ir Sniečkaus, ir kitų, be to, viskam iš tikrųjų vadovavo ne jie, o iš Maskvos atsiųsti žydai. „Jie visada buvo ir bus penktoji kolona, – tarsis išgirštu tėvo balsą jo buto tyloje. – Todėl lietuviai ir keršijo jiems prasidėjus karui, o dabar mus kaltina“, – iš atminties įkyriai

lindo jo žodžiai. Dar įsiminė jo pasakojimai, kaip po karo žydai užtūpė visas šiltas vietas, kaip neišileisdavo į savo vadovaujamas įstaigas lietuvių ir priimdavo tik savus ten, kur alga būdavo geresnė ar galėjai ką sukombinuoti. Esą dar ilgai jų visur buvo pilna, viskam vadovavo, tik ilgainiui įstaigose atsirado daugiau lietuvių.

Nepasimiršo šios tėvo istorijos pamokos, nors... Dabar jau turėčiau ką jam atsakyti, norėtusi su juo pasiginčyti. Tik kokia iš to būtų nauda? Žinau, tėvo pažiūrų niekas nepakeistų... Ne jo vieno buvo taip kietai užrūdijusios, kad nepasiduotų nė per milimetrą. Juo labiau stebina, kad jis domėjosi tuo raudonuoju partizanu Kacu. Tėvas – tremtinys, kitokio pokario partizano sūnus. Įdomi mįslė. Gal vertėtų pamėginti įminti? Galbūt pavyktų ir ką nors parašyti. Pašnekinęs redaktorių turbūt gaučiau vieną kitą laisvą dieną pasiknaisioti. Kaip silpnas dvelksmas sukirbėjo ir nuojauta: o gal kartais senelio šeima padėjo tam žydui karo metais išsigelbėti? Tuomet būtų aišku, kodėl tėvas juo domėjosi. Šiais laikais visai paklausi tema...

2004 metų rugsėjo 27 diena, Vilnius

————— Susegtą sunkų visų 1983 metų Alytaus rajono „Komunistinio rytojaus“ komplektą tėškus ant Mažvydo bibliotekos periodikos skaityklos salės stalo, saulės nušviestoje erdvėje pakibo dulkių debesis. Turbūt šio skaitalo seniai niekas nebuvo užsisakęs iš saugyklos.